

ÖNSÖZ

Strateji, Norm, Yönetim: 1978 Dersi İçin Bir Güzergâh

Foucault'nun 1970 ile 1984 arasında Collège de France'ta verdiği ve 1999'dan itibaren Fransa'da yayınlanan dersleri, bu düşünürün popüler kültür alanına kadar yayılan ününün ve sıkça indirgendiği “iktidar her yerdedir” formülünün yarattığı fakir algıyı aşmak için eşsiz birer kaynak sunuyor. Derslerin Fransızca baskılarında olduğu gibi Türkçe baskılarında da kronolojik bir sıra yerine yayına hazırlık sırası gözetildiği için, yani farklı konu ve dönemleri ele alan dersler karışık bir biçimde yayınlandığı için, bu uzun soluklu araştırmanın farklı parçalarını birbirine bağlamaya çalışmak kullanışlı olabilir. Dolayısıyla bu kısa önsözün ilk hedefi, Michel Sennelart'ın bu cildin sonunda yer alan ve 1978-79 derslerinin kuramsal bağlamını açık bir biçimde ortaya koyan sunumunu tamamlayacak biçimde, Foucault'nun 1970 ile 1978 arasında Collège de France'ta izlediği güzergâha dair birkaç ipucu vermek olacak: 1960'ların sonunda insan bilimlerinin doğuşundan ve bilmenin arkeolojisinden söz eden Foucault, neden bu derste şehircilik sorunlarından, liberalizmden, hatta pastoral bir iktidardan söz etmeye başladı? Bu karmaşık kuramsal güzergâhın haritasında “strateji”, “norm” ve “yönetim” kavramları yol gösterici olacak, zira bunlar 1978 dersinde Foucault'nun ortaya koyduğu ortam yönetimi, pastoral iktidar ya da liberal yönetimsellik gibi yeni perspektifleri daha geniş bir bağlam içerisinde anlamamızı sağlayacak.

Foucault'nun Collège de France'ta verdiği dersler, bu dönemde yayınlanan kitapları ile yer yer keşişse de, düşünürün bu yıllardaki güzergahını belki de kitaplardan daha çarpıcı bir biçimde ortaya koyuyor. Bu güzergâh aslın-

da önceden çizilmiş bir rotanın kesinliğine sahip değil, daha ziyade birtakım varsayımların tarihsel malzemeler üzerinde uygulanarak sınanması yoluyla ilerleyen bir araştırmalar bütünü; kimi varsayımlar yolda terk ediliyor, kimileri dönüşüyor, kimileri başka araştırmalara esin kaynağı oluyor. Nitekim derslerin başladığı 1970 yılında Foucault, *Bilmenin Arkeolojisi*'nde ortaya koyduğu kimi yönetsel varsayımları sınamakla işe başlar. Bunların başında da kuşkusuz söylem ve pratiklerin birbirlerine eklenmesi meselesi gelir: “Söylemin söylemsel olmayan pratiklerden türemesinin formları nedir?” sorusuna *Arkeoloji*'nin tutarlı bir cevap getirememesi, 1970'ten itibaren Collège'deki derslerin tam da bu formlarla ilgilenmesini bir ölçüde açıklar.

Arkeoloji'nin nasıl başladığını hatırlayalım: Foucault, Bachelard ve Canguilhem'in yürüttüğü kavram odaklı bilim tarihine hem övgüler düzer, hem de aslında kavramın kendisinin tarihyazımının temel birimi olamayacağını, kavram-öncesi bir yerden, kavramdan daha temel bir öge olan “sözce”den [*énoncé*] ve onun etrafındaki pratiklerden yola çıkmak gerektiğini söyler. *Arkeoloji*'nin en büyük vaadi belki de tarihsel epistemoloji ile sosyal tarihi bir araya getirmek, yani kavramlarla toplumsal yapıları doğrudan belirlemek ilişkilerinin dışında, her zaman zaten ilişki içinde olan öğeler olarak düşünmekti. Foucault'nun “genel tarih” adını verdiği ve *Deliliğin Tarihi*'nde de uyguladığı yöntem buydu, yani kapatma pratiği ile delilik söylemini karşılıklı etkileşimleri içerisinde düşünmek. “Bilme” (*savoir*) kavramı da, biçim kazanmamış bir tür çıplak deneyimle, çoktan biçim kazanmış bir bilim arasındaki işte bu geniş alana işaret eder: Söylemin düzeni tam da bu aralarda, söylemsel olmayan pratiklerin söyleme eklenmesi biçimleri itibarıyla belirir.

Bu anlamda, 1970'teki *Bilme İstenci Üzerine Dersler*'de,¹ adli söylemin kendisinin söylemsel olmayan birtakım ekonomik pratiklerden, şiddet içeren tahakküm ilişkilerinden doğduğu yönündeki araştırmalar, *Bilginin Arkeolojisi*'ndeki önermelerle doğrudan bir süreklilik sergiler. Neticede *Arkeoloji*, söylemi politik bir mücadelenin nesnesi olan nadir bir varlık olarak görüyordu ve bu söylemin her zaman söylemsel olmayan pratiklerin içinde oluştuğunu ileri sürüyordu. Ancak *Arkeoloji*, söylemi “bağlı olsa da özerk bir alan”² olarak, son derece çelişkili bir biçimde tanımlıyordu. Söylemle pratik

1 *Leçons sur la volonté de savoir*, Cours au Collège de France, 1970-1971, Gallimard-Le Seuil, Paris, 2012; [*Bilme İstenci Üzerine Dersler*, çev. Kerem Eksen, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, “Kavramlar ve Pratikler”, 2013].

2 *L'Archéologie du savoir*, Gallimard, Paris, 1969, s. 168.

arasındaki ilişkilerin belirlenmesindeki bu güçlük, aslında Foucault'nun ötesine geçilerek, 1960'lardaki düşünce ikliminin temel bir gerilimi olarak okunabilir; bu gerilimin izlerini, örneğin Althusser ve Althusser'cilerin “teorik pratik” olarak adlandırdıkları kavramda da bulmak mümkündür.³ Çok kabaca söylenirse, bilginin üretimiyle genel anlamda üretim arasındaki ilişkilerin biçiminin spesifik olarak saptanması, en azından Marx'tan beri sorun yaratmıştır ve 1970'te Foucault'nun ortaya koyduğu söylem ile söylemsel olmayan pratiklerin birbirine eklenmesi sorunu da, bu genel ufka dahildir.

Böyle bakınca, Foucault'nun neden 1970'te bir yandan Nietzsche ile, bir yandan da beklenmedik bir biçimde analitik felsefeyle ittifak kurduğunu anlıyoruz. İlk başta tuhaf gözükten bu ittifakı, 1971'deki *Nietzsche Üzerine Ders*'te Foucault şu şekilde ifade ediyor: “gösterge sistemlerinin analizinin, şiddet ve tahakküm biçimlerinin analizine eklenmesi.”⁴ Bu temel tutumu daha sonra, “Hakikat ve Hukuksal Biçimler” konferansında daha da açık biçimde ortaya koyacaktır: “Söylemi bir strateji olarak okumak [gerek], bir anlamda Anglo-Saksonların (Wittgenstein, Austin, Strawson, Searle) yaptığı gibi. Ancak Oxford'un bir salonunda, bir fincan çay eşliğinde yapılan bu stratejik söylem analizlerinde bana yetersiz gelen şey, bunların ilginç olsalar da son derece sınırlı kalan stratejik oyunlarla ilgilenmeleridir. Acaba biz bu söylem stratejilerini daha gerçek tarihsel bağlamlarda, salon sohbetlerinden farklı pratiklerin içerisinde ele alabilir miyiz? İşte mesele budur.”⁵ Stratejik bir söylem analizi, söylemle toplumsal oluşumlar arasındaki ilişkileri altyapı/üst-yapı biçimine indirgemek yerine, mesela Austin'in *Söylemek ve Yapmak*'da⁶ ortaya koyduğuna benzer bir biçimde, hangi sözcelerin ve sözcemelemlerinin toplumsal alanda hangi etkileri yarattığıyla ilgilenecektir. Dil yalnızca betimleyici bir işleve sahip değildir ve sözceler, kendilerini kullanan kişilere kimi avantajlar sağlayan ya da tersine onlara bir şeyler kaybettiren stratejik hamleler olarak okunabilir. Nietzsche'ye yapılan gönderme de burada devreye girer, zira *Ahlakın Soykütüğü*'nde “iyi” ve “kötü” kavramlarının ortaya

3 *Kapital'i Okumak*'ta bilginin kendine özgü bir gerçekliği, üretim araçları ve kipleri olduğu ama bir yandan da diğer toplumsal yapılarla arasında Marx'ın *Verbindung* adını verdiği bir bağ bulunduğunu görürüz. Bkz. L. Althusser, “Du ‘capital’ à la philosophie de Marx”, Althusser vd., *Lire le capital* içinde, PUF, Paris, § 12, s. 40-45.

4 *Bilme İstenci Üzerine Dersler*, s. 215.

5 “La vérité et les formes juridiques”, *Dits et Ecrits*, cilt 1, Gallimard, Paris, 2001, s. 1499 [“Hakikat ve Hukuksal Biçimler”, çev. Işık Ergüden, *Büyük Kapatılma, Seçme Yazılar 3*, Ayrıntı Yay., İstanbul].

6 J.L. Austin, *How to do things with words*, Harvard University Press, 1962 [*Söylemek ve Yapmak*, çev. Levent Aysever, Metis Yay., İstanbul, 2009].

çıkışının analizi, bunları kullananların sağladığı avantajlar üzerinden düşünülüyordu. Bu şekilde, “gösterge sistemlerinin analizi, şiddet ve tahakküm biçimlerinin analizine eklenmiş” olur ve bu eklenme, Althusser’i ve Marx’a özgü sorunları paranteze almak üzere, Foucault’nun Nietzsche ile dil felsefesi arasında kurduğu bir ittifak sayesinde gerçekleşir.

Adli ve cezaî pratikler, 1971-73 arasındaki derslerin başlıklarından da anlaşılacağı gibi (*Ceza Kuram ve Kurumları, Cezai Toplum*), tahakküm ve söylem arasındaki bu ilişkileri gözlemek için son derece elverişli, hatta ayrıcalıklı bir alan oluşturuyordu. Bu dönemde Foucault, “hukuki-söylemsel” olarak adlandırdığı ve disiplinler iktidar mekanizmalarını idare etmek bir yana, tasvir etmekte dahi yetersiz kalan analiz şeklini “soyut” ve “idealist” olmakla eleştirerek, onun yerine “pratik ve stratejik” bir analiz önerir. “Strateji” kavramı üzerindeki bu ısrar gözden kaçmayacaktır: Foucault, Clausewitz’in “savaşın politikanın bir devamı olduğu” yönündeki formülünü tersine çevirerek “politikanın savaşın bir devamı olduğunu”⁷ ileri sürecektir. Siyaset kuramcıları yasaların meşruluğunu ve temellerindeki toplumsal sözleşmeyi tartışadursun, hapisane ya da fabrika gibi mekânları örgütleyen disiplinler mekanizmalar, “askerî bir toplum hayalini” hayata geçirmektedir. Hukuki-söylemsel analiz yasa ve yasanın temeliyle ilgilenir, oysa yasaya değil toplumsal normlara ve insan bilimlerinden devşirdiği araçlara dayanan disiplinler iktidarı incelemek için, pratik ve stratejik bir yaklaşım gereklidir.

Foucault, 1973’teki *Psikiyatrik İktidar* dersinde, bu pratik ve stratejik analiz yöntemini daha önceki araştırmalarından aşına olduğu psikiyatri alanına uygular. Bu yaklaşımın en büyük getirisi, psikiyatrinin tımarhane (*asile*) içindeki işleyişini, kurum ve kurumlara ilişkin soyutlamalar üzerinden değil, bu işleyişe ve pratiklerine içrek bir biçimde ele almasıdır. Bu sayede, tımarhaneyi “taktik bir yerleştirme” mantığına göre okumak mümkün hale gelir: Hastaların mekân içindeki dağılımı, deliliği düşmanca bir kuvvet olarak algılayıp yenmek için mücadele eden psikiyatr ile fiziksel olarak karşı karşıya kalışları, iyileştirme sürecinin bir parçası olarak işlemektedir. Tımarhane bu iki gücü karşı karşıya getiren bir tür “muharebe alanı” haline gelir; bu kurumun mekânsal düzenlenişi, psikiyatrin iradesinin hastaya üstün gelmesini sağlayan taktik bir örgütlenmeyi yansıtır: “Akıl hastanesinde iyileşmeyi sağlayan şey, bizzat hastanenin kendisidir. Yani mimari yerleştirmenin kendisi, mekânın düzenlenişi, bireylerin bu mekânda dağılımı, dolaşımı, burada hastaların et-

7 *Surveillers et Punir*, Gallimard, Paris, 1974, s. 170.

rafa bakma biçimi ve hastalara nasıl bakıldığı, terapi rolü gören işte bütün bunlardır.”⁸ Fiziksel gerçekliğin bu şekilde düzenlenmesi psikiyatrı “gerçekliğin bir temsilcisi” haline getirir, zira tımarhanenin maddi gerçekliği içinde yaşayan hastanın yaşamsal ihtiyaçları veya gündelik yaşamı üzerinde müdahalelerde bulunarak, dış dünyada kabul etmediği bazı normları ona kabul ettirmek mümkün hale gelmiştir.⁹ Bu anlamda, yerel ya da mikro düzeyde yapay olarak kurulan gerçeklikler, yani hapishane veya tımarhane gibi disiplinler mekânlar, genel ya da makro düzeyde geçerli olan normların buralarda bulunan insanlara kabul ettirilmesini sağlayan birer düzenek oluştururlar.

1975’te yayınlanan *Hapishanenin Doğuşu*’nda ise bu kurumun işleyişi 18. yüzyılda ortaya çıkan “disipline edici ve normalleştirici” bir sistem dahilinde düşünülür; burada söz konusu olan, “hem tekil eylemlerin, verimliliklerin, davranışların karşılaştırıldığı ve farklılaştığı bir alan, hem de bunların uyulması gereken bir kuralın ilkesini oluşturan bir bütünle ilişkilendirilmesidir.”¹⁰ İkili bir işleyişe göre, disiplin hem tektipleştirir hem de bireyselleştirir: Önceden belirlenmiş bir norma göre (mesela sabah kalkış saati ya da bir nesnenin üretilme biçimi) davranışları tektipleştirmek amacındadır, ama bu amaca ulaşması için bireyler arasında hiyerarşiler kurması, ölçümler yapması, kimilerini “hizaya getirmek” için kişisel düzeyde devreye girmesi gerekir. Kitabın son cümlesine Foucault’nun düştüğü not, disiplinler iktidarın aslında daha genel bir normalleştirme iktidarının parçası olduğunu ortaya koyar.¹¹

Analizin bu noktasında Foucault’nun önünde iki büyük çalışma alanı açılır: “Normalleştirme iktidarı” adını verdiği mekanizmanın incelenmesinde ilerlemek; bir yandan da, mikro (yerel, disiplinler düzey) ve makro (genel, “toplumsal” düzey ve devlet aygıtı) düzeyler arasındaki ilişkileri netleştirmek. Gerçekten de, disiplinler iktidarı için bir biçimde ele alabilmek uğruna paranteze aldığı devlet sorunundan ilelebet söz etmemesi mümkün değildir, zira son tahlilde hapishane, hastane, okul gibi kurumların bağlı olduğu mer-

8 *Le Pouvoir Psychiatrique*, Cours au Collège de France, 1973-1974, Gallimard-Le Seuil, Paris, 2003, s. 103.

9 Bu tür bir “ihtiyaçlar idaresi”nin en somut örneği belki de Foucault’nun incelediği Dupré vakasıdır: Doktor Leuret, hastası Dupré’nin paranın değerine inanmadığı için çalışmayı reddettiğini saptadığı zaman, hastasının yemeğini keser ve elinde çok az para bulunmasını sağlar. Dupré acıkıp yemek talep ettiğinde ondan para istenecek ve böylece paranın değerini kabul etmek zorunda kalacaktır; Dupré’nin yemek için para gerektiğine, para kazanmak için de çalışmak gerektiğine ikna edilmesi için tımarhanenin sağladığı taktik imkânlar kullanılmıştır. *A.g.e.*, s. 155.

10 *Surveiller et Punir*, *a.g.e.*, s. 209 ve sonrası.

11 “Modern toplumda normalleştirme iktidarına ve bilmenin oluşumuna dair çeşitli çalışmalar için tarihsel bir arka plan oluşturacak bu kitabı burada noktalyorum”, *A.g.e.*, s. 360.

ci odur. O halde bu analiz yerel ve mikro bir düzeyde yürütülse bile, iktidar analizinde varılacak son nokta devlet değil midir?¹²

Norm kavramına dayanan bir analizin avantajları tam da bu sorunun çözümünde devreye girer. Foucault bu norm ve normalleştirme sorununu büyük ölçüde *Deliliğin Tarihi*'ndeki tez danışmanı Georges Canguilhem'den miras alır. Özellikle biyoloji tarihi üzerinde çalışan Canguilhem, bir yandan her canlının içinde yaşadığı ortama kendi normlarını dayatma çabası olarak anlaşılan biyolojik bir *norm koyuculuk* yetisinden söz ederken, bir yandan da "bir varoluşa bir talep dayatmak" biçiminde tanımladığı toplumsal bir *normalleştirmeden* bahsediyordu. 1943'te yayınlanan *Normal ve Patolojik* isimli eserine 1963'te eklediği "toplumsal olandan yaşamsal olana" başlıklı metinde Canguilhem, 18. yüzyılda sanayileşmiş üretimin rasyonelleşmesiyle birlikte ortaya çıkan, eğitim, sağlık veya ulaşım gibi farklı alanları etkileyen bir normalleştirme düzeneğini ortaya koyuyordu.¹³ Buna göre, toplumsal bir normun inşası her zaman için giderilmek istenen bir eksikliğe ya da değiştirilmek istenen bir duruma işaret eder; "normalleştirmek gereken" dağınık ve çeşitli bir veri bütünü öngörür. Anormal olan bu yüzden normal olana göre "varoluşsal olarak birincil, mantıksal olarak ikincildir": Norm belirlenmeden ve normal olan var edilmeden evvel anormal olanın bu şekilde belirtilmesi elbette mümkün değildir, ancak söz konusu normun oluşturulmasının somut nedeni yine de anormal olanın –bu biçimde adlandırılmayan– varlığıdır ("norm koyucu eğilimi tetikleyen, gelecekte anormal olduğu söylenecek kişinin tarihsel önceliğidir.")

Bu analizlerin Foucault için ne denli önemli olduğu, 1975 senesinin *Anormaller* başlıklı dersinde açıkça ortaya çıkar. Bu kez bir yandan adli pratiklerle psikiyatrik ekspertizin kesişme noktalarını, diğer yandan ise 17. yüzyıldan itibaren cinselliği normalleştirmeye yönelik teknikleri inceleyen Foucault, "tehlikeli birey" kategorisinin ortaya çıkışını tam da bir "normalleştirme iktidarı" açısından ele alarak, Canguilhem'in yukarıda alıntılıdığımız metnini politik alanı düşünmek için kullanmayı önerir: "Norm burada doğal bir yasa olarak değil, uygulandığı alanlarla ilgili taleplerde ve zorlamada bulunan bir şey olarak tanımlanıyor. Dolayısıyla norm iktidar iddiasındadır. [...] Norm, pozitif bir müdahale ve dönüştürme tekniği ile, norm koyucu bir projeye bağlantılıdır."¹⁴ Ancak burada biraz önce andığımız devlet sorunu aç-

¹² Bkz. aşağıda 8 Şubat 1978 dersi.

¹³ G. Canguilhem, *Le Normal et le Pathologique*, PUF, Paris, 1943-1963, s. 175-177.

¹⁴ *Les Anormaux*, Cours au Collège de France, 1974-1975, Gallimard-Le Seuil, Paris, 1999, s. 45-46.

sından önemli olan nokta, bu norm iktidarının yasal düzeni neredeyse “kolonize edecek biçimde” aşması ve ele geçirmesidir. Foucault’nun yaptığı tarihsel analize göre, psikiyatrik ekspertizin suç alanında kullanılması, yasa koyucunun değil psikiyatristin belirlediği birtakım kategorilerin yaptırım sahibi olmasını sağlar ve kimin tehlikeli, toplum düşmanı ya da ehlileştirilebilir olduğunu bu kategorilerin belirlemesi sonucunu doğurur. Örneğin çocuk cinselliği konusunda psikiyatriste de yansıyan bir “endişe”nin belirmesi, birtakım davranışların bu bağlamda kontrol altına alınması, devlet kurumlarını etkilese de tek başına devletin sebep olamayacağı, daha derin bir normatif dönüşümün işaretidir.

Yine aynı derste Foucault, normalleştirme iktidarının somut bir örneği olarak, 18. yüzyılda veba hastalığına karşı verilen ve Ortaçağ boyunca cüzamlıların dışlanması fenomeni ile tezat oluşturan mücadeleyi gösterir. Cüzamlılar şehir dışına atılmak suretiyle dışlanırlar (*exclusion*), oysa vebalılar “içeride tutulurlar” (*inclusion*): Veba olduğu anlaşılan bir şehir karantina altına alınarak dışarıya kapatılır, “ince ve detaylı bir analize tabi tutulur.”¹⁵ Cüzamın dışlayıcı modelinden vebanın kontrole ve içermeye yönelik modeline geçiş, Foucault’nun “pozitif iktidar teknolojileri” adını verdiği ve yasaklamaktan, dışlamaktan ve bastırmaktan ziyade kimi verilere dayanarak üreten, gözlemleyen, kendini çoğaltan bir iktidar modelinin habercisidir. 18. yüzyıl bu anlamda bir dönüm noktasıdır, zira iktidar, hakkında herhangi bir bilgi üretmediği tebaasının canını ya da malını almaya, onu dışlayıp bastırmaya yönelik hükümler biçiminden, hakkında bilgi üretilen davranış ve varoluş alanlarının (“cinsellik”, “aile” vb.) normalleştirildiği bir yönetim biçimine dönüşür. Elbette buradaki “pozitif” ifadesi Foucault’ya ait bir değer yargısı içermez ve bu iktidarın işleyişinin içeriden betimlenmesi haricinde bir anlam taşımaz.

Cinselliğin Tarihi’nin ertesi yıl yayınlanacak birinci cildi ve 1976 senesinin dersi *Toplumunu Savunmak Gerekir*, bu üretici iktidar temasını derinlemesine ele alarak mikro düzeyden makro düzeye nasıl geçileceği konusunda ipuçları verir. Foucault bu derste ve kitapta, politikayı savaşın bir devamı olarak okuma tercihini doğuran stratejik analizi kullanarak, iktidarın devredilebilir bir sözleşme nesnesi, mübadele edilen bir tür mal olarak ele alınmasına karşı çıkıyordu. Yani iktidarın birincil olarak ekonomik ilişkilerle belirlenen, bunların değişmesiyle doğası da dönüşen bir tür mal olarak değil, ekonomiyi de kapsayan daha geniş bir güç ilişkileri ağı içinde okunması gerektiği yolun-

daki fikrini, iktidar/ekonomi bileşeninin yerine iktidar/savaş bileşenini koyarak geliştirmek niyetindeydi.¹⁶ 1976'nın ilk derslerinde bu yoldan giderek “bundan sonraki beş senenin savaş, mücadele, ordu meselelerine ayrılacağı- nı” haber verse de, bu duyurudan hemen sonra açtığı yöntem tartışması –sık- ça başına geldiği gibi– onu başka mecralara sürükler. Siyaset felsefesinin kla- sik meselesini, “hakikat söylemi olarak felsefenin ve hukukun iktidarın sınırlarını nasıl belirleyebileceği” olarak tanımladıktan sonra, kendi meselesinin ise “iktidar ilişkilerinin hakikat söylemlerini nasıl ürettikleri” olduğunu söy- ler.¹⁷ Foucault, sözleşme ve yasanın temellendirilmesine dair sorunlarla değil, tek parçalı hükümler yapısının altında işleyen çoğul tahakküm mekaniz- malarının, yasal yapı içindeki tüzük, yönetmelik vb. gibi ikincil metinlerden yola çıkarak ortaya konmasıyla ilgilenir. Kısacası, “Hobbes’un yaptığının tam tersini yapmaya”, yani “tabi oluşun maddi merciini özne/tebaanın kuru- luşu olarak kavramaya”¹⁸ çalışmaktadır.

Bu noktada önemli bir karşıtlık ortaya çıkar. Normalleştirmeye yöne- lik disiplinler iktidar biçimleri, hükümlerin iradesinin tekil yansıması olarak düşünülen yasa gibi işlemez. Bu biçimler, 18. yüzyılda yeşermeye başlayan insan bilimlerine, tıbbın yaygınlaşmasına, klinik bilgiye dayanarak, bu yek- pare hükümler iktidara nazaran kısmen özerk bir yapı sergilerler, hatta onunla çatışmaya başlarlar.¹⁹ Normalleştirme/disiplin iktidarı, siyaset alanı- nı haklara sahip özneler arasındaki alışveriş olarak okuyan hükümlerlik/ya- sa düzeninin altında, beden ve davranış çokluklarına kimi normlar dayata- rak onlar üzerinde hâkimiyet kurmak üzere işler. Peki, bu tür bir hâkimiyeti arayan iktidar biçimleri, politikayı tam da savaşın bir devamı haline getir- mezler mi? Giderek daha düzenli, disiplinli hale gelen orduların nizamını si- vil toplum hayatına uygulamak, okullara, hastanelere, toplumsal yaşama bu tür bir nizam getirmek kimin aklına gelmiştir, ne zamandan beri uygulan- maktadır? Toplum “savunmak” gerekmesi, anormaller ve farklı ırklar gibi düşmanlar yaratılması, barış halinin altında işleyen bu savaş mantığının bir göstergesidir. Foucault, bu sürekli savaş ya da ırklar savaşı kuramının nasıl olup da biyolojik bir temele dayandığını, Darwin’den önce, Fransız Devrimi döneminde yeşerdiğini gösterme amacındadır.²⁰ Yani ırkçılık meselesinin

16 *Il faut défendre la société*, Cours au Collège de France, 1975-1976, Gallimard-Le Seuil, Paris, 1997, s. 15.

17 *A.g.e.*, s. 22.

18 *A.g.e.*, s. 26. *Sujet* kavramının “özne” ve “tebaa” anlamları hakkında bkz. aşağıda s. 64, not (*).

19 *A.g.e.*, s. 35.

20 *A.g.e.*, s. 52.

gelişimi,²¹ bir devletin kendi ırkı için uyguladığı sürekli arındırma politikaları, iktidarın biyolojinin “verilerine” dayanmaya başlamasının bir alametidir.

Irklar arası savaş teması, 17 Mart 1976 dersinde “canlı varlık olarak insan” üzerinde 18. yüzyıldan itibaren kurulan bir devlet iktidarı tezine, başka bir deyişle “biyolojinin devletleşmesi” olarak ifade edilen “biyo-iktidar” tezine bağlanır.²² Normalleştirme iktidarı ile hükümran iktidar arasındaki fark, bu tez açısından okunduğunda da geçerliliğini korumaktadır, zira hükümran tebaasının canını alır ya da bağışlarken, yani tebaanın yaşamı ya da ölümü hükümranın iki dudağı arasındayken, 18. yüzyıl ile birlikte devletlerin nüfuslarını *yaşatmaya* yönelik politikalar geliştirdiklerini söyler Foucault. Disiplin neredeyse teker teker bedenlerle ilgileniyordu –ve bu yüzden anatomik bir politika oluşturuyordu– oysa biyo-iktidar insanı bir tür varlığı olarak ele alarak doğum, üretim, hastalık vb. gibi kitlesel fenomenlerle ilgilenir. Doğum kontrolü pratiği 18. yüzyıldan önce devletler tarafından uygulanmıyordu. Bu dönemden önce hiçbir devlet yerleşik hastalıklarla mücadele ederek, “kamu hijyeni” politikalarıyla üretim gücünün sağlığını iyileştirmek için böylesine düzenli bir çaba göstermiyordu; İnsan topluluklarını, doğa tarihi ve tıbbın verilerinden hareketle tüm canlılar gibi belirli bir ortamın içinde yaşayan, bu ortama uyum sağlayan varlıklar gibi görmüyordu. En önemlisi, bugün anladığımız anlamda “nüfus” diye bir şey yoktu – istatistik verilere dayanarak davranışları ölçülebilecek, üzerinde eylemde bulunulabilecek böyle bir kitle olmadığı gibi, kavramın kendisi de yoktu. Bu veriler bir araya getirildiğinde anlaşılacağı gibi, 18. yüzyıldan itibaren, tıp ile kol kola yürüyen ve nüfusu hedef alan yeni bir devlet aklı, politik alana dair yeni bir rasyonalite ortaya çıkmıştır.²³ Devletin artık kendi vatandaşlarını öldürmeyi değil, sürekli bir ölçümün,

21 Irk paradigmasının doğuşunun dejenerasyon temasıyla birlikte ele alındığı yeni ve son derece kapsamlı bir çalışma için bkz. Claude-Olivier Doron, *Races et dégénérescence. L'émergence des savoirs sur l'homme anormal*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Université Paris VII Denis Diderot, 2011.

22 *Il faut défendre la société*, s. 212.

23 Bu açıdan bakıldığında “biyo-iktidar” tezi, özellikle kimi sosyolojik okumaların onu tarihsel bağlamından ayırıp genelileştirmek suretiyle öne sürdükleri gibi “yaşam üzerinde” kurulan bir iktidar tezinden çok daha belirli ve dardır, zira 18. yüzyıl Avrupa’sında beliren, kamu hijyeni veya nüfus politikaları gibi emareleri olan, tür varlığı olarak anlaşılan insanları yaşadıkları biyolojik-kültürel ortam içinde yönetme amacındaki teknikler bütününe işaret eder. Biyo-iktidar tezinin bu “dar kullanımı” genellikle başka tarihçilerin çalışmaları tarafından da doğrulanır; örneğin bu dönemdeki tıp ve devlet ilişkileri konusunda bkz. G. Vigarello, *Histoire des pratiques de santé. Le sain et le malsain depuis le Moyen Âge*, Seuil, “Points Histoire”, Paris, 1993; P. Rosanvallon, *L'État en France de 1789 à nos jours*, “L'Univers historique”, Seuil, Paris, 1990. Ayrıca Foucault ve tarih yazımı konusunda bkz. Jan Goldstein (ed), *Foucault and the Writing of history*, Blackwell, Cambridge, 1994.

regülasyonun parçası haline getirerek “yaşatmayı” tercih ettiği, bedenler üzerindeki disipliner iktidarın ve nüfus üzerindeki biyo-iktidarın normalleştirici tekniklerinin birbirini tamamladığı bir döneme girdiğimizi söyler Foucault. Norm tam da hem bedenler üzerinde, hem de nüfus üzerinde uygulanabilen bir şeydir: Hem davranışları ıslah etmek için, hem de nüfus hareketlerini “regüle etmek” için norm modeli kullanılabilir.²⁴

Bu güzergâhın sonunda 1978’e gelindiğinde, *Güvenlik, Toprak, Nüfus* dersinin arka planındaki meselelerin genel görünümü budur. Ancak bizzat dersin başlığı yeni bir dağılımın ve yeni soruların habercisidir: Devletlerin 18. yüzyıldan itibaren nüfusları yönetme biçimi bir “güvenlik” teknolojileri bütünü olarak anlaşılabilir mi? Bu güvenlik mekanizmaları, toprak üzerinde hâkimiyet kuran hükümlerden farklı bir bütün ortaya koymaz mı? Ama belki de 1978 dersinin hesaplaşması gereken en önemli soru şudur: Hükümler iktidar gibi kullarının canını alan ya da bağışlayan, vergi kesip askere alan, yani sürekli “almak” üzerine kurulu bir bütünden, nüfus hareketlerini düzenlemek, kamu sağlığını koruyup geliştirmek, vatandaşlarına yaşam hakları ve somut toplumsal güvenceler sağlamak üzerine kurulu bir bütüne geçildiği tezi işlenirken, özgürlük ve liberalizm sorununu da aynı anda ele almak gerekmez mi? Foucault şimdiye dek 18. yüzyılı kapatmanın, gözetlemenin ve disiplinin altın çağı olarak okumuştur; oysa bu dönem tam da malların ve kişilerin dolaşımının arttığı, devletlerin ticari dolaşımın önündeki engelleri azalttığı, sonunda ise Fransız Devrimi ile yurttaşlarına bu dolaşım hak ve özgürlüklerini tanıdığı bir dönem, yani hem ekonomik hem de siyasal liberalizmin altın çağı değil midir?

* * *

Şimdi bu kuramsal ufku takip ederek 1978 dersinde Foucault’nun ortaya koyduğu kimi perspektiflere kısaca değinebiliriz; onu buraya getiren güzergâhın ardından, bu derste takip ettiği güzergâh için de bir harita önerebiliriz. *Bilme Üzerine Dersler*’den itibaren Foucault’nun yetersiz bulunduğu yasa modeline karşı stratejik bir modeli tercih ettiğini – yani somut politik ilişkileri anlamak için sözleşmeye dayalı kurguları değil, savaş mantığının hâkim olduğu güç ilişkilerini merkeze almayı istediğini söylemiştik. Ancak bu stratejik model, askerî nizamın toplumun geneline yayılmış bir devamı gibi duran disiplinler için elverişli olsa da, Foucault’nun giderek daha yakından ilgilendiği

şiddetsiz idare tekniklerini açıklamakta zorlanıyordu. Kaldı ki, 1975 dersinde ortaya çıktığı gibi, disiplinler iktidarın tarihi de modern ordu deneyiminden çok daha eskiye, Hıristiyanlığın ilk dönemlerine ve manastır kültürüne kadar uzanıyordu.²⁵ Diğer yandan da, biraz önce gördüğümüz gibi, Foucault 1976'nın son dersinde biyo-iktidar hipotezini öne sürerken, bedenlerin disipline edilmesine yönelik tekniklerle nüfusun idare edilmesine yönelik –“güvenlik” başlığı altında topladığı– teknikleri birbirine bağlayan şeyin norm olduğunu belirtiyordu. Kısacası, normalleştirici, doğrudan şiddet kullanmayan, disiplinden de farklı olan bir iktidar türünü araştırmaya başlamış ve bu araştırmada kullanmak üzere, karşı karşıya iki rakip öngören savaş veya strateji modelinden başka bir modelin peşine düşmüş gibiydi. İşte Ocak 1978'den itibaren “yönetim” kavramı bu boşluğu doldurmaya başlar – öyle ki, “biyo-iktidarı” konu alması gereken ders, giderek bu yönetim kavramının tarihinin ve Foucault'nun “yönetimsellik” adını vereceği tekniğin incelenmesine ayrılır. Bu denli merkezî bir yerde duran bu “yönetim” kavramının işlevi ve özgünlüğü ne olabilir?

Yönetimin özgünlüğünü anlamak için önce güvenlik düzeneklerinin işleyişini vurgulamak gerekir. Güvenlik düzenekleri, davranışlara yasa koyan yasa düzeninden ve bedenleri terbiye eden disiplinden farklı olarak, olası toplumsal fenomenleri önceden tahmin etmek, olasılıklarını hesaplamak, onları şu ya da bu yöne doğru sevk etmek gibi işlemlerde bulunur. Bu üç tip iktidarın işleyişleri arasındaki farkları Foucault mekânı ele alma biçimleri üzerinden açıklayacaktır. Hükümlerlik ve yasakları elbette bir *toprak* üzerinde uygulanır – peki disiplinler iktidar ve güvenlik mekanizmaları bu toprakta ne yaparlar? Şematik bir cevaba göre hükümlerlik bir başkent kurmaya ve güçlendirmeye, disiplin bir mekânı öğelerin hiyerarşik ve işlevsel dağılımını örgütlemek üzere inşa etmeye, güvenlik ise verili bir şehirde olay ve fenomenleri “regüle etmeye” çabalar. Daha ayrıntılı bakıldığında ise, 18. yüzyıldaki şehirleşme fenomeninin, iktidar yapısını derinden etkileyen sonuçları olduğu ortaya çıkar. Zira bu dönemde Avrupa şehirleri, bir yandan nüfus artışının, bir yandan da ticari talebin ve dolaşımın çoğalmasının etkisiyle artık kabuklarını kırıp genişlemek, kişi ve malların bu artan dolaşımına ayak uydurmak zorunda kalmışlardı. Var olan bir şehrin yeni dolaşımlara açılması gibi bir sorun, disiplinler iktidarın bir hapisane inşa ederek orada kendi normlarını dayatmaya çalışmasından çok farklı bir analiz gerektiriyordu. Bir şehrin idaresi artık

veri olarak kabul edilen bazı fenomenleri –suç, nüfus, vb.– öngörüp hesaplamasını, insan ve mal dolaşımının güvenli bir çerçeve içinde olup bitmesini sağlamak demektir. Bu anlamda güvenlik düzenekleri, esasen dolaşım serbes-tisinin getirdiği sorunları ortadan kaldırmak için düşünülmüş tekniklerdir.

Ancak Foucault biraz daha ileri giderek, güvenlik düzeneklerinin nüfus-un içinde yaşayacağı bir *ortam* yarattığını söyler.²⁶ Bu saptamanın önemi, ortam (“milieu”) kavramının bilim tarihinde kayda değer bir yer tutmasın-dan gelir – Foucault bu konuda yine Canguilhem’in bu kavramın tarihiyle il-gili çalışmalarına referans verir. Ortam kavramı, Newton fiziğinde “bir cis-min arasında mesafe bulunan diğer bir cisim üzerindeki edimini”, yani doğ-rudan olmayan, mesafeli bir eylemi açıklamaya yarar. Özellikle Lamarck ile birlikte yerleştiği biyolojide ise, bir canlının yaşamsal anlamda bağlı olduğu çevre, varoluş koşullarını ona sağlayan yaşam alanı anlamlarına gelir. İşte Foucault’ya göre 18. yüzyılda şehir planlamacıları, bu kavram henüz olgun-laşmamış olsa da, şehri içinde yaşayan nüfusun ortamı olarak düşünüyordlar-dı. Burada nüfus “içinde yaşadıkları maddi çerçeveye biyolojik olarak bağlı olan bireylerin toplamı” anlamına geliyordu; biyo-iktidar ise, yapay bir or-tam içinde yaşayan türün doğallığı sayesinde işliyordu. Yani, biyolojik bir or-tam içinde yaşayan herhangi bir canlının vereceği tepkiler nasıl doğa yasala-rıyla belirleniyorsa, kendisi için düzenlenen ortam –şehir– içinde yaşayan nü-fusun tepkileri de aynı mekanizmaya göre öngörülebilirdi.

İşte güvenlik mekanizmalarının, dolaylı etkide bulunmak suretiyle nü-fus üzerinde uyguladıkları işlemin ismi Foucault’ya göre tam olarak “yöne-tim”dir. İnsanların eylemlerini yasaklamak ya da bedenlerini bir norma göre hizaya sokmak değil, tersine onların edimlerini olabildiğince serbest bırakarak, içinde yaşadıkları ortamı düzenlemek yoluyla davranışlarını yönlendir-mek, onları yönetmenin bir biçimidir. 18 Ocak dersinde Foucault’nun “şey-lerin idaresi yoluyla insanların yönetilmesi” adını verdiği bu pratik, ona göre özgür bırakarak yönetmeye yönelik bir politik teknoloji olarak liberalizmin temelidir. Burada hayranlık uyandırıcı bir okuma stratejisi vardır, zira Fouca-ult liberalizmi bir kuramlar bütünü ya da bir ideoloji olarak değil, bir yöne-tim pratikleri –örneğin Fizyokratlarda görüldüğü gibi, ekonomik ya da toplumsal gerçeklikleri veri olarak kabul eden ve bunlar üzerinde müdahalelerde bulunan yönetim pratikleri– bütünü olarak ele alır. Böyle bakıldığı zaman, “bırakınız yapınlar” ilkesi, insanların istediklerini yapmalarından çok, onla-

26 Bkz. aşağıda 11 Ocak 1978 dersi, s. 22-24.

rın ne yapmayı isteyeceklerini önceden tahmin eden bir yönetimin onlara tam da bunun için müsaade etmesine dayalıdır – kıtlık döneminde fizyokratların savunduğu buğday fiyatları politikası tam olarak bunu gösterir. Hükümranlık toprak üzerine hâkimiyet kurar, oysa yönetim insanların, özellikle de şeylerin akışına dair bir *planlama* içerir.

Bu tür bir analiz, norm ve normalleştirme meselesi hakkında da kimi sonuçlar doğurur. 25 Ocak dersinin başında Foucault, yıllardır benimsediği bu kavramın genelliğinden rahatsız olduğunu ortaya koyan bir biçimde, “kim normalleştiriyor ki?” demeye kadar işi vardırı;²⁷ ardından da güvenlik düzenekleri ile disiplinin norm koyma biçimleri arasındaki farkları vurgulamak üzere, bu kez 18. yüzyılda çiçek hastalığının tedavi biçimlerini ele alır. Disiplinlerde önce bir norm belirleniyor ve insanlar bu norma göre hizaya getiriliyor, normal ve anormal ayrımı da buna bu göre yapılıyordu. Güvenlik mekanizmalarında ise normal olan önce gelir: Normal, istatistiklerde diğer öğelere baskın çıkandır ve norm ona göre belirlenir; örneğin Foucault’nun incelediği dönemde çiçek hastalığından normal ölüm oranı 7,782’ye 1 olarak belirlenmiştir. Yani burada dışarıdan bir norm dayatılmamış, var olan gerçeklik –istatistik olarak normal– veri olarak kabul edilip norm ondan türetilmiştir. Foucault normun önce geldiği disipliner modeli bir “normlama”, normalin önce geldiği güvenlik modelini ise kelimenin gerçek anlamında bir “normalleştirme” olarak adlandırmayı önerir.

Bu iki öge, yani ortam yönetimi ve istatistik anlamda normal olanın veri olarak kabul edilmesi, yeni bir dizi çıkarır ortaya: “Güvenlik mekanizmaları - nüfus - yönetim dizisi”. Nihayet 1 Şubat dersinde bu dizinin son ögesi, sürekli telaffuz edilen “yönetim” kavramı kendi başına incelenmeye başlar. Foucault, 16. yüzyıldan itibaren büyüyen “yönetim sanatları” ile, yani kişinin kendini yönetmesine, çocukların yönetilmesine, malların ve zenginliklerin yönetilmesine yönelik tekniklerle ilgilenmeye başlar. Bu yönetim sanatlarının devlet yönetimine dahil edilmesindeki amaç, devletin de aile gibi titizlikle yönetilmesini sağlamaktır. Bu analizin sonunda, Foucault aslında yapmak istediği şeyin bir “yönetimsellik tarihi” olduğunu söyler – burada hem nüfus üzerinde iktisada dayanarak ve güvenlik mekanizmaları aracılığıyla uygulanan iktidarı, hem de yönetim sanatlarının kademeli bir biçimde devleti ele geçirmesini kast etmektedir. Yani modern devletin incelenmesini, ondan daha geniş ve daha köklü bir teknolojiler bütününe (“yönetimselliğe”) bağlamak istemektedir.

Elbette, Batı dillerinde ve Fransızca da “gouverner” fiili, Türkçe karşılığı olan “yönetmek” fiiline göre daha zengin bir anlam alanını kuşatır – bu farklı anlamların 8 Şubat dersinde yapılan dökümü bu konuda bir fikir verecektir. Ancak esas olarak altı çizilmesi gereken nokta, modern çağda “hükümet” anlamına gelen “gouvernement” kavramına ulaşılmadan önce, insanlara hükmedilmesinden farklı olarak onların yönetilmesinin uzun bir tarihi olduğudur. Foucault aynı derste insanların yönetilmesinin tarihini Roma ya da Yunan’a değil, Doğu Hristiyanlığının kökenleri olarak gördüğü eski Mısır’a, Mezopotamya’ya kadar götürecektir, *pastoral iktidar* adını verdiği ilişkiyi burada bulacaktır: Kralın, insanların çobanı olarak görülmesi geleneği. Bir toprak üzerinde değil de bir sürü üzerinde icra edilen bir iktidar; çobanın sürünün tamamına olduğu kadar her bir üyesine de ilgi gösterdiği, gerektiğinde bir koyun için bile bütün sürüyü riske atmaya razı olduğu bir yönetme biçimidir söz konusu olan. Foucault’ya göre Katolik kilise giderek bu yönetim formunu Roma İmparatorluğu içinde kurumlaştırmış, Doğu’dan gelen bir yönetim biçimi böylece Batı’ya egemen olmuştur. İnsanların gündelik hayatlarını düzenleyen ve bunu da onların selameti adına yapan bir kurum olan Kilise, Foucault’ya göre tam bir yönetim aracıdır. Foucault böylece, klasik siyaset felsefesi ve tarihçiliğinin yolunu izleyerek devlete ve politik iktidara odaklanmak yerine, ona rakip olarak gördüğü Kilise’nin dinî iktidarını analizin merkezine yerleştirir. 1 Mart dersinde Ortaçağ’daki pastoralliği esasen bir “tutumları yönlendirme” (*conduite des conduites*) tekniği olarak tanımlayacak ve Luther’in ki de dahil olmak üzere “tutum isyanlarını”, insanların gündelik hayatlarının pastoral iktidar tarafından yönlendirilmesine, tutumlarının belirlenmesine karşı çıkışlar olarak okuyacaktır. Ancak bu isyanların yanında bir de “karşı-tutumlar” (*contre-conduites*) söz konusudur: Çileciliğin kimi formları, cemaatler, mistik pratikler, Yazı ve eskatoloji, farklı biçimlerde Hristiyanlık içerisinde karşı-tutumlar oluşturmuşlardır. Foucault’ya göre 16. yüzyıldan itibaren Avrupa’da gelişen yönetimselliğin temelinde işte bu tutumları yönlendirme ve karşı-tutumlar geleneğinin izleri vardır.

Aslında 16. yüzyıl, ruhların pastoral yönetiminden insanların politik yönetimine geçişin dönemidir: İlginç bir biçimde, hem dinî pastoralliğin alanının genişlediği, daha müdahaleci hale geldiği, hem de “kendimi nasıl yönlendirmeliyim?”, “kendimi ve etrafımdakileri nasıl idare etmeliyim?”, “kendime ve başkalarına karşı nasıl bir tutum takınmalıyım?” sorularının Kilise dışında da canlandığı bir dönemdir bu. Foucault’nun 8 Mart dersinde ifade ettiği teze göre, tutum, yönlendirme ve yönetim sorunlarının, tekniklerinin

yoğunlaştığı bir döneme girilir. Aynı dönemdeki politik literatürde ise, hükümdardan beklenenin artık hükmetmekle sınırlı kalmadığı görülür: Bundan böyle ondan beklenen, insanları özerk bir ereksellekle, *devlet aklına* göre yönetmesidir. Machiavelli düşüncesinin tartışmaların kalbinde bulunduğu bu dönemde, Foucault devlet sorununun daha önce görülmemiş biçimde öne çıktığını söyler. Devlet aklını yönetimsellik tarihinin içine yerleştirerek, devletin kendisini bir yönetim pratikleri bütünü olarak ele alır ve böylece halkın artık “nüfus” olarak ele alındığı ve bir “polis” tarafından yönetildiği döneme kadar gelir. Avrupa devletleri arasındaki güç dengesi teorisinin, ticaretin gelişmesi ve devletler arası rekabetle birlikte ortaya çıktığı bir dönemde, bir yandan askerî-diplomatik bir aygıt, diğer yandan ise 17. yüzyıla özgü anlamıyla bir polis aygıtı –yani bir devletin düzenini bozmadan güçlerini arttırmaya yarayan araçların tümü– gelişmiştir.²⁸ Yılın son derslerinin açığa çıkardığı üzere, devlet aklı bundan böyle kendi nüfusunun hareketleri konusunda büyük bir bilgi toplama ve üretme mantığını benimser.

Senenin ilk dersinde dolaşım özgürlüğü ve güvenlik mekanizmalarının ayrıcalıklı mekânı olarak şehirden ve şehirleşmeden söz eden Foucault, son derste polisin esasen şehrin içinde ticaretin aksamamasına yönelik bir aygıt olduğunu ortaya koyarak, kendisini eski Mısır ve Ortaçağ’daki pastoral iktidara kadar götüren bu “yönetimsellik” analizinin sonunda, başladığı noktaya geri dönmüş olur. Çıktığı noktayla vardığı nokta arasındaki fark, artık bu konuya “tutumların yönlendirilmesi” tekniklerinin bütünü anlamındaki yönetimsellik kavramıyla bakabiliyor olmasıdır. Liberal yönetimsellik ticaretin gelişmesini istediği oranda özgürlüğe –özgür dolaşıma– izin vermeli, hatta bunu teşvik etmelidir; doğal bir süreç olarak ekonominin mekanizmalarına rıza göstermeli, ama bir yandan da nüfus üzerinde bir dizi müdahalede bulunarak elindeki manevra alanını kullanmalıdır. 1979 senesinin dersi *Biyopolitikanın Doğuşu*’na gelindiğinde ise Foucault, liberalizme göre daha etkin bir müdahaleciliği savunan neoliberalizmin Alman ve Amerikan versiyonlarını, bireyleri çevresel müdahalelerle yöneten teknikler olarak tanımlayarak, “tutumları yönlendirme” pratiklerini son derece çağdaş bir perspektife oturtacaktır.²⁹

28 Bkz. aşağıda 29 Mart dersi. Modern polisin ortaya çıkışıyla ilgili Foucault’dan da yer yer esinlenen bir çalışma için bkz. Paolo Napoli, *Naissance de la police moderne*, La Découverte, Paris, 2003.

29 “Kavramlar ve Pratikler” dizisinden yayına hazırlanan bu ders, neoliberalizmin okunmasına dair bir dizi yeni perspektife ilham vermiştir. Bunların arasında özellikle bkz. Pierre Dardot ve Christian Laval, *Dünyanın Yeni Aklı. Neoliberal Toplum Üzerine Deneme*, çev. Işık Ergüden, İstanbul

Son olarak, Foucault'nun birer hipotez olarak ortaya koyduğu iktidar biçimlerinin kendi aralarındaki ilişkilere, bunların bugünkü yansımalarına kısaca değinmekte yarar var. Kimi okumalar en yakın zamanda ortaya çıkan formların diğerlerinin yerini aldığını savundular; oysa hapisane rejimlerinin artarak sürdüğü, polisiye tedbirlerin giderek perçinlendiği bir dünyada, disiplinin yerini bir kontrol toplumunun aldığını söylemek doğru olabilir mi?³⁰ Devletin bekası ilkesinin olanca şiddetiyle ortaya çıktığı ve bu ilke uyarınca bireylerin canına kast edebildiği hallerde, düpedüz hükümler bir otorite söz konusu değil midir? Tarihin, giderek şiddetten arınan iktidar biçimlerinin ağırlık kazanması yönünde bir ereği olduğunu düşünmek, özellikle de neoliberal devletlerin ekonomik krizlerin de etkisiyle kendi vatandaşlarına karşı şiddete başvurmaktan pek kaçınmadıkları bir bağlamda, herhalde imkânsızdır. Zaten bu okumaların tersine, Foucault'nun önerdiği yasa, disiplin, güvenlik üçgeni, öğelerin birbirlerini ortadan kaldırarak geliştikleri ardışık bir ilişkiyi değil, aralarından birinin etkinleşip diğerlerini gölgede bıraktığı ama hiçbir öğenin tamamen ortadan kalkmadığı bir durumu belirtiyordu. Bunun anlamı, devlet aklını bir toprak üzerinde hâkim kılmaya yönelik hükümler iktidarın, bedenlerden azami bir verim almak için onları çalıştıran disiplinler iktidarın ve nüfus hareketlerini düzenleyen güvenlik mekanizmalarının dönüşümlü olarak birbirlerine baskın oldukları iktidar kompozisyonlarının söz konusu olduğudur.

İçinde yaşadığımız neoliberal düzenlerde, bu geçişli iktidar kompozisyonlarına sık rastlanır. Mesela, belli bir nüfusu yaşam alanlarını düzenleyerek yönetmeye çalışan, yani insanların bedenleri üzerinde değil ortamları üzerinde tasarrufta bulunan bir iktidar teknolojisi, bu tür bir ortam yönetimine direnen insanlarla karşılaştığında, devlet aklı elindeki şiddet monopolünü kullanmak suretiyle ortaya çıkabilir, eski hükümlerlik iktidarını hatırlatan biçimler alabilir. Ortam yönetimine direnen şehir sakinleri üzerinde, bir imparatorluğun toprağı üzerinde kurduğuna benzer bir hâkimiyet kurmaya çalışılabilir. Yani bir yandan insanların ve malların serbest dolaşımını yasayla garanti altına alır-

Bilgi Üniversitesi Yayınları, "Kavramlar ve Pratikler", 2012. Foucault'nun neoliberalizmi "çevresel müdahalecilik" olarak tanımlamasıyla ilgili olarak bkz. Ferhat Taylan, "L'interventionnisme environnemental, une stratégie néolibérale", *Raisons Politiques* içinde, n° 51, Foucault et le néolibéralisme, dir. Frédéric Gros, Presses de Sciences-Po, Paris, 2013.

30 Örneğin Deleuze, kontrol toplumlarının disiplin toplumlarının yerini aldığını düşünüyordu: Gilles Deleuze, *Post-Scriptum sur les sociétés de contrôle*, *Pourparlers*, Minuit, Paris, 1990, s. 240-247.

ken, bir yandan da bu dolaşımın nasıl yönlendirileceğini özellikle şehir ve iskân politikalarıyla belirleyen neoliberal yönetim, bu politikalara karşı çıkanların bedenleri üzerinde hükümrân ve/veya disipliner iktidarlar kurmayı seçebilir. Devlet iradesi, hâkim olduğu toprak üzerinde vatandaşların hareket ve ifade özgürlüklerini serbest bırakmak biçiminde tecelli edebileceği gibi, bu serbestinin içinde yer alacağı sınırların belirlenme biçimlerine dair protesto hareketlerini olağanüstü durumlar olarak tanımlamak suretiyle, dolaşım özgürlüğünü askıya alan bir hükümrânlık mantığına da yönelebilir.³¹ Elbette, bu tür durumlar birer “yönetimsellik krizi” oluştururlar, zira dolaylı yönetim projesi direnen bedenlerle karşılaşmış ve dolaysız bir şiddete dönüşmüştür. Şehircilik üzerinden kendisini gerçekleştirmeye çalışan bir ortam yönetimi, bir nüfus olarak yönetilmek istenen, toplumsal alana dahil olma biçimleri yönlendirilmek istenen bireylerin direnişi karşısında bir anlamda gerilemiş, hükümrân ya da disipliner bir iktidar formuna bürünmüştür. Görüldüğü gibi Foucault, 1978’de özgürlük sorununu sözleşme kuramları üzerinden değil, somut dolaşım pratikleri ve güvenlik düzenekleri üzerinden okuyarak, otuz beş yıl sonrasının dünyasını anlamak için son derece önemli ipuçları veriyordu. “İktidar her yerdedir” mottosunu sonsuzca tekrar etmektense, bu ipuçlarından hareketle çalışmak, söylem ile tahakkümün birbirine eklenme biçimlerini bu perspektiflerden yola çıkarak sorgulamak da mümkündür.

FERHAT TAYLAN

31 Devlet iradesinin dönüşümlü olarak “liberal” ve hükümrân biçimlerde tecelli edebileceğine dair güncel bir örnek için bkz. İstanbul Valisi Hüseyin Avni Mutlu’nun 11 Haziran 2013 tarihli basın toplantısında sarf ettiği cümle: “On beş gündür Taksim alanımızı halkımıza açmış olan *devlet irademizin bugünkü tecellisi itibarıyla*, Taksim meydanında güvenliğin tam olarak sağlanacağı sürece kadar marjinal gruplar dışında halkımızın bulunmaması konusunda ricalarımı bir kez daha iletiyorum.” (a.b.ç).